

Spisateljice renesansne Italije: Isotta Nogarola (1418.-1466.) i Moderata Fonte(1555.-1592.)

Bulat, Melani

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:912935>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

MELANI BULAT

**SPISATELJICE RENESANSNE ITALIJE:
ISOTTA NOGAROLA (1418.-1466.) I
MODERATA FONTE (1555.-1592.)**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

MELANI BULAT

**SPIŠATELJICE RENESANSNE ITALIJE:
ISOTTA NOGAROLA (1418.-1466.) I
MODERATA FONTE (1555.-1592.)**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc.dr.sc. Ivana Jukić Vidas

Zagreb, 2023.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	2
2. Renesansa u Italiji.....	3
2.1. Status žena u renesansi.....	5
2.2. Spisateljice u renesansi.....	7
3. Biografije Isotte Nogarole i Moderate Fonte.....	10
3.1. Isotta Nogarola.....	10
3.2. Moderata Fonte.....	13
4. Žensko pitanje u djelima Isotte Nogarole i Moderate Fonte.....	16
5. Zaključak.....	19
6. Literatura.....	20

1. Uvod

Tijekom velikog dijela ljudske povijesti, položaj žena u društvu bio je potlačen, a ženska prava ograničena. Patrijarhalni sustav dominirao je društvima; muškarci su bili ti koji su uvelike utjecali na historiografiju, što je pak rezultiralo velikim zanemarivanjem ženskog iskustva i još većim ignoriranjem ženskog uspjeha. Naravno, zbog limitiranih prava koje su žene imale, broj poznatih uspješnih i utjecajnih žena u odnosu na muškarce znatno je manji, no one su jednako vrijedne historiografske pažnje. Razdoblje renesanse je zanimljivo zbog svojih obilježja kulturno-društvenih promjena i rastućeg poticanja osobnog izražavanja i uspjeha, no većina žena tijekom tog perioda i dalje nije doživjelo značajne promjene u svom svakodnevnom životu. Žene unutar viših slojeva društva uživale su daleko veće životne pogodnosti i mogućnosti nego njihove siromašne sugrađanke, no i dalje su njihovi životi bili pod kontrolom i voljom muških članova obitelji. Ipak, neke bogate žene uspjele su iskoristiti svoje mogućnosti dobrog obrazovanja i pogodnih društvenih veza te su tako iza sebe ostavile brojna umjetnička i znanstvena djela, bilo u pisanom, slikanom ili nekom drugom obliku. Ovaj rad fokusira se na područje književnosti, odnosno, u ovome radu prikazat ću i pokušati upoznati čitatelja s dvije književne autorice, Isottom Nogarolom i Moderatom Fonte. Zadatak ovoga rada je prikazati život i status žena u renesansi, primarno u talijanskoj renesansi, ali prije svega naglasiti utjecaj dviju već spomenutih autorica, koje dijele mnoge razlike, no imaju jedan zajednički cilj: dati glas ženama i suprotstaviti se tradicionalnom društvenom razmišljanju svoga vremena. To su uspješno učinile kroz svoja literarna djela, koja su ostavila veliki trag i time su postavile temelje za svoje kasnije nasljednice, i konačno, za moderni feminizam. Sva korištena literatura navedena je na kraju rada, a temeljna literaturna djela su knjiga "A History of Women's Political Thought in Europe" autorica Broad i Green te knjiga "Women's Roles in the Renaissance" autorica Brown i Boyd McBride. Većina korištene literature napisale su autorice, što me, čitajući njihove tekstove, inspiriralo da odaberem baš ovu temu svog završnog rada. Prvo poglavlje ovoga rada koncentrira se na opis razdoblja renesanse u Italiji i njenih najznačajnijih obilježja, na status žena različitih slojeva u tom renesansnom društvu i konačno, na njihove uloge i djelovanje u književnim krugovima. U drugome poglavlju prikazane su biografije Isotte Nogarole i Moderate Fonte, što uključuje

opisivanje njihovog djetinjstva i obiteljskog života, razine obrazovanja i naravno, literarnog djelovanja i utjecaja, s kratkim opisom njihovih najutjecajnijih djela. Četvrto poglavlje fokusira se na opisivanje sličnosti i razlika među dvjema autoricama, njihovih stavova o društvu u kojemu su živjele te na analizu dominantnih tematika i poruka njihovih djela.

2. Renesansa u Italiji

Autor Paul F. Grendler definira renesansu kao "...razdoblje koje je započelo u Italiji oko 1350., a u ostatku Europe nakon 1450. godine i trajalo je do otprilike 1620. godine." Prema njemu, to je bilo povijesno razdoblje s posebnim temama u područjima učenja, politike, književnosti, umjetnosti, religije, društvenog života i glazbe. On tvrdi i da izraz "renesansa" potječe iz same renesanse jer su talijanski intelektualci kasnog 14. i ranog 15. stoljeća koristili izraz "rinascita" da opišu svoje doba kao doba u kojem se učenje, književnost i umjetnost ponovno rađaju nakon dugog, mračnog srednjeg vijeka. Petrarca se općenito smatra prvom važnom osobom za početak renesanse, jer je on prvi snažno kritizirao srednjovjekovne načine razmišljanja kao nedovoljne i smatrao je da ideali i književnost antike trebaju biti uzor za ponašanje društva. S Petrarcom se složilo mnogo tadašnjih intelektualaca, te je tako nastao intelektualni pokret unutar renesanse nazvan humanizam. Humanisti su prije svega vjerovali da znanstvena, filozofska i književna djela antičkog Rima i Grčke pružaju najbolje smjernice za život i učenje pa su tako čitali i sakupljali antičke radove, pisali su i učili na grčkom i latinskom jeziku, a također su razvijali novu znanstvenu i racionalnu perspektivu o svijetu što je uzrokovalo razvoj analitičkog, kritičkog i empirijskog zaključivanja.¹ U razdoblju talijanske renesanse dogodio se značajan razvoj i mnoštvo postignuća u područjima umjetnosti, znanosti, tehnologiji i filozofiji, a Italija je postala dominantna država u svim tim područjima do kraja 15. stoljeća. Autor Paul Johnson smatra da se vrhunac talijanske renesanse dogodio sredinom 16. stoljeća kada su se renesansne ideje počele širiti i po ostalim dijelovima Europe. Začetnicima renesansne književnosti općenito se smatraju veliki talijanski pisci 14.stoljeća.: D. Alighieri (Božanstvena komedija), F.

¹ Grendler, F., Paul, "Renaissance", *Europe 1450 to 1789 Encyclopedia of the Early Modern World*, ur. Dewald, Jonathan, sv. 5 (Charles Scribner's Sons, New York, 2004.), 177.

Petrarca (Canzoniere) i G.Boccaccio (Decameron). Ostali najpoznatiji talijanski renesansni književnici bili su Poliziano, Marcilio Ficino, Baldassare Castiglione i Niccolò Machiavelli.²

Autorica Lynn Hunt i ostali autori knjige “The Making of The West”, pak ističu dva talijanska grada u kojima je utjecaj renesanse posebno vidljiv-Venecija i Firenca. Kako autori navode, Venecija se u to vrijeme isticala vlastitim jedinstvenim stilom koji je okarakteriziran snažnim i intenzivnim osvjetljenjem i bojom. Većina venecijanskih umjetnika radila je po narudžbi crkava, a laičke dobrotvorne vjerske organizacije također su financirale umjetnička djela. Firenca je također bila republika, no za razliku od Venecije, njeni društveni i politički životi bili su nemirni, jer su se društvene strukture i političke frakcije često borile za vlast.³ Sredinom 15. stoljeća Firenca i njena okolica imale su populaciju veću od 260.000 ljudi. Samu gradsku jezgru činilo je manje od 40.000 stanovnika, no posjedovala je 67% bogatstva. Otprilike 60% firentinskih kućanstava pripadalo je obrtnicima i malim trgovcima. Viši srednji sloj činio je 30% gradske populacije, a to su uglavnom bili bogati trgovci, vodeći obrtnici, notari, liječnici i drugi stručnjaci. Na dnu društvene hijerarhije bili su robovi i služavke. Na vrhu je bila mala elita bogatih patricija, bankara i trgovaca vunom, koja je kontrolirala državu i posjedovala više od četvrtine njenog bogatstva. Toj grupi ljudi pripadala je obitelj Medici, najpoznatija firentinska obitelj koja je njome vladala. Većina firentinskih kućanstava sastojala se od najmanje šest ljudi. Bogatije obitelji imale su više djece, dok su parovi bez djece gotovo isključivo postojali među siromašnima. Bogate obitelji su svoje dojenčadi davale dojiljama na dojenje, dok su siromašne obitelji često ostavljale svoju djecu u sirotištima. Autori knjige “The making of the West” poglavlje o renesansi zaključuju iskazom da je nakon razdoblja od 1340. do 1492. godine, koje obilježavaju krize poput Stogodišnjeg rata, pandemije Crne kuge i osvajanje Carigrada 1453. koje je izmijenilo oblik Europe i Bliskog istoka, obnova klasične književnosti, umjetnosti, arhitekture i glazbe pomogla stanovništvu Europe suočiti se s novim društvenim i ekonomskim problemima. Renesansa je započela u gradovima-državama Italije, ali se proširila Europom putem obrazovanja i obuke humanista, umjetnika, kipara, arhitekata i glazbenika.⁴ Dakle, talijanska renesansa zahvatila je relativno mali dio

² Johnson, Paul, *Renesansa: kratka povijest* (Alfa d.d., Zagreb, 2008.), 31.

³ Hunt, Lynn, et al., *The Making of The West* (Bedford/St.Martin's, Boston, 2009.), 412.

⁴ Hunt, et al., *The Making of The West*, 414.-415.

stanovništva jer je najveći dio stanovništva i dalje živio skromno u ruralnim područjima. Za taj dio stanovništva život je dolaskom renesansnog i humanističkog pokreta uglavnom ostao nepromijenjen, dok su ti pokreti na gradsko stanovništvo mnogo više utjecali jer je među njima dominirala bogata elita, a oni su zbog svoje obrazovanosti postali glavni nositelji i pobornici renesansne kulture. Statusne razlike u društvu bile su vrlo velike. Velika razlika u bogatstvu smatra se jednom od najvećih obilježja renesanse, jer se najveći dio umjetničkih ostvarenja toga doba oslanja na vrlo bogate slojeve društva. Renesansa svakako nije bila razdoblje značajnih ekonomskih promjena, već razdoblje kulturnog, ideološkog i intelektualnog razvoja, pa ju zbog toga mnogi povjesničari smatraju jedinstvenim razdobljem jedinstvenih obilježja.

2.1. Status žena u renesansi

Uvidom u literaturu, vidljivo je da je kroz veliki dio ljudske povijesti status žena u društvu bio definiran podređenošću muškarcima, bilo u privatnom obiteljskom okruženju, bilo u profesionalnom. Od žena se očekivalo da budu tihe i pokorne. Također, status u društvu i bogatstvo bile su bitne odrednice putem kojeg će teći život žene. Žene iz najnižih društvenih struktura često nisu imale skoro nikakve izgleda za uspjeh, dok su visoki društveni status i obiteljsko bogatstvo znatno povećali ženine izbore i mogućnosti. U renesansi je porastao broj žena koje su bile pismene na svom materinjem jeziku, iako su pismenost i obrazovanje žena i dalje bili rijetki. Pismenost se najviše cijenila u gradovima. Mnoge urbane žene u pravilu su imale malo vremena za čitanje ili učenje, no ipak, u renesansnoj Europi postepeno su se postavljali temelji za otvaranje vrata ženskom djelovanju u područjima umjetnosti, filozofije i humanističkih znanosti.

Prema autorici Merry Wiesner-Hanks, u Italiji su, kao i u svim kulturama svijeta, žene činile otprilike polovicu populacije u ranomodernom razdoblju Europe, a njihova iskustva su bila jednako različita kao i iskustva muškaraca. Unatoč raznolikosti, sve žene u Europi živjele su u društvu koje je smatralo žene inferiornima u odnosu na muškarce. To pravilo je oblikovalo pravne sustave, obiteljske odnose, vjerske institucije, obrazovne mogućnosti i radne strukture diljem Europe. Govoreći u pravnom kontekstu, autorica tvrdi da se muževa kontrola nad imovinom svoje supruge mogla donekle izmijeniti putem bračnog ugovora koji je ženi davao pravno vlasništvo nad vlastitim mirazom, no općenito se smatralo

da žene nisu pravno odgovorne za sve svoje postupke i nije ih se moglo prisiliti da se pojave pred sudom.⁵

S druge strane, autorice Brown i McBride, naglašavaju da iako su ženski doživljaji bili oblikovani pripadnosti društvenom sloju, vjerom, nacionalnošću ili radom koji je obavljala, ženin spol ju je uvijek definirao i duboko oblikovao njene okolnosti. Bila je definirana prema kome pripada kao kći, sestra ili supruga, jer su žene pravno smatrane kao vlasništvo. Roditelji su i dalje organizirali brakove za svoje kćeri i maloljetne sinove, iako se općenito smatralo okrutnim prisiliti djecu na brak s nekim koga nisu iskreno voljeli. U isto vrijeme, iskustvo trudnoće žena gotovo je u potpunosti ovisilo o njihovom društvenom i ekonomskom statusu. Bogate žene su imale financijske mogućnosti hraniti svoju djecu i kretale su se u društvenim krugovima gdje su se izvanbračne trudnoće ponekad tolerirale ili čak slavile. No, s druge strane, osiromašene žene su se borile da prehrane svoju djecu, bila ona rođena unutar ili izvan braka. Udovice s djecom često su bile najsiromašnija kućanstva u svakom području. Žene uglavnom nisu naslijeđivale jednaku imovinu kao njihova braća po smrti očeva. Venecija je tu bila iznimka, budući da su i udane i neudane žene smjele kontrolirati vlastitu imovinu. U ovom periodu, općenito, djeca su pravno pripadala ocu, pa je za žene razvod značio gubitak djece, iako su žene viših društvenih slojeva u tom slučaju imale nešto više slobode i pravo glasa. Siromašne žene su umjesto oslobođenja, proširenja i prosperiteta, u doba renesanse doživjele daljnja ograničavanja i potiskivanja. Jedno od najčešćih opravdanja za utišavanje žena tijekom renesanse bilo je izjednačavanje ženskog izražavanja s njihovom seksualnošću. Ženska šutnja i pokornost bile su nužne da bi se spriječilo ugrožavanje muške vlasti. Ženska seksualnost bila je vrijedna roba na tržištu braka, a često je služila za uspostavu političkih saveza i učvršćivanje ili povećanje obiteljske imovine. Silovanje je označavalo zločin protiv imovine, a ne seksualno nasilje.⁶ Žene su također često mijenjale zanimanja tijekom života ili su obavljale različite vrste poslova istovremeno. Tijekom ranog modernog razdoblja mnoga zanimanja su profesionalizirana, što je zahtijevalo određenu količinu obrazovanja i postupak licenciranja prije nego što se može

⁵Wiesner-Hanks, Merry, "Women" u: *Europe 1450 to 1789 Encyclopedia of the Early Modern World*, sv. 6 (Charles Scribner's Sons, New York, 2004.), 234.

⁶ Meg Lota Brown, Kari Boyd McBride, *Women's Roles in the Renaissance*, (Greenwood Press, Westport CT, 2005.), 14.-17.

koristiti naziv zanimanja. Žene su vrlo rijetko dobivale potrebno formalno obrazovanje, što je značilo da su žene možda pripremale biljne lijekove, ali samo su muškarci smjeli nositi naziv "ljekarnik". Zbog toga se ženski rad u poslovima poput prodaje na sajmu, rada u poljoprivredi i bolnicama uvijek znatno manje cijenio i plaćao od muškog.⁷ Muškarci su uvelike utjecali i na historiografiju, a zbog toga se žene rijetko spominju u povijesnim udžbenicima. Time je njihov doprinos društvu uglavnom izostavljen ili negiran. Ipak, razdoblje "preporoda" je putem određenih promjena u društvenoj svijesti otvorilo vrata ženama iz viših slojeva društva prema boljoj edukaciji i nešto lakši put do ostvarenja ambicija, iako nikada nisu prestale biti podređene muškarcima. Značajne žene tog doba koje su se suprotstavljale konzervativnim stajalištima o svom rodu to su činile kroz svoje umjetničko djelovanje ili otvoreno političko sudjelovanje u raspravama toga vremena. Nesumnjivo su crpile inspiraciju i hrabrost iz nekih novih razmišljanja i mogućnosti koja su se pojavila u renesansi.

2.2. Spisateljice u renesansi

Uvidom u literaturu, jasno je da je kod žena oduvijek postojala želja za slavom, moći i učenjem. Tako se u 15. i 16. stoljeću pojavio se sve veći broj spisateljica, koje su iza sebe ostavile brojna literarna djela. Iako je karijera spisateljica još uvijek bila neuobičajena i za žene su postojale brojne prepreke u književnim krugovima, u tom je razdoblju bilo više žena autorica nego u bilo kojem drugom trenutku u prošlosti.

Autor Jacob Burckhardt tvrdi da je kolijevka renesanse bila Italija, pa su tako u talijanskim gradovima poput Firence, Rima, Venecije i Verone mnoge žene iz bogatijih obitelji dobile izvrsno obrazovanje koje je uključivalo obuku iz latinskog, grčkog i hebrejskog jezika. Obrazovanjem žena iz viših staleža razvija se i njihova samosvijest. Do kraja 16. stoljeća, uspješne žene su počele zauzimati svoje mjesto uz muške kolege, a to će se održati i proširiti i u 17. i 18. stoljeće. Uspješna žena je morala težiti savršenstvu, dakle, morala je biti primjer ljepote, talenta, odgoja, dobrog morala i pobožnosti. Od nje se ne očekuje aktivni literarni rad, no ako se već bavila književnim radom, onda se iz njenih radova očekivao opis njene duše, pristojnosti i pobožnosti ali nikako previše intimnosti. Tim ženama

⁷ Wiesner-Hanks, "Women", 236.

prioritet nije smjela biti publika, morale su prije svega imponirati značajnim muškarcima, kako unutar svoje obitelji tako i izvan. Mnogi muškarci humanisti davali su važnost obrazovanju žena, a neki od njih bili su Giovanni Boccaccio, Leonardo Bruni i Juan Luis Vives.⁸

Prema autoricama Jacqueline Broad i Karen Green, obrazovanih žena bilo je više u Italiji nego u drugim europskim zemljama, a autorice razlikuju dvije različite skupine žena. Prva pripada vojvodskim bogatim obiteljima koje su razvile tradiciju obrazovanja kćeri. Njihovo obrazovanje je pridonosilo prestižu njihovih obitelji i zato je bilo čak i poticano. Druga skupina dolazila je iz obitelji nešto nižeg statusa i upravo u toj skupini njihove su ambicije za intelektualnim djelovanjem postale politički upitne. Naime, od žena se nije očekivalo da postanu intelektualni autoritet, pa bi se tako njihovo preuzimanje uloge pisca suprotstavljalo široko rasprostranjenom i tradicionalnom mišljenju da je sudbina žena plakati, odgajati djecu i raditi ženske poslove poput šivanja.⁹

Kada se radi o književnom djelovanju, autorice Broad i Green naglašavaju da su renesansne spisateljice pisale na klasičnom latinskom jeziku. Njihovi govori i pisma napisani su kako bi pokazale svoje znanje, a neke su čak uspjele dobiti pohvale od najučenijih muškaraca svog vremena. Mnoge te žene su smatrane čudima od djeteta čija je najveća literarna aktivnost bila u tinejdžerskim godinama. Mnoge su postigle određenu slavu, ali njihova ambicija da steknu trajnu slavu kroz stvaranje velikih intelektualnih djela na kraju je često spriječena. Jer ipak, žene koje su pisale, čitale i dijelile svoje ideje viđene su kao prijetnja društvu. Autorice Broad i Green nastavljaju, "Ipak, ove žene bile su ključne u poticanju nastanka knjiga koje su se borile protiv mizoginije i promovirale pozitivnu reprezentaciju žena."¹⁰ U skupinu žena koje pokazuju širenje obrazovanja izvan najvišeg plemstva i koje su iskoristile svoje obrazovanje kako bi se posvetile životu proučavanja pripadaju Isotta Nogarola (1418.–1466.), Cassandra Fedele (1465.–1558.), Laura Cereta (1469.–1499.) i Moderata Fonte (1555.–1592). One inzistiraju da su žene sposobne imati sve iste vrline kao i muškarci i da trebaju biti poticane da ih razvijaju. Posebno kritiziraju i

⁸ Burckhardt, Jacob, *Kultura renesanse u Italiji*, (Prosvjeta, Zagreb, 1997.), 361.

⁹ Jacqueline, Broad, Karen, Green, *A History of Women's Political Thought in Europe, 1400–1700*, (Cambridge University Press, New York, 2009.), 39.-41.

¹⁰ Broad, Green, *A History of Women's Political Thought*, 39.

odbijaju Aristotelove mizogine tvrdnje i učenja. Naime, u svojoj "Politici", Aristotel raspravlja da žene nemaju političku razboritost, negira žensku sposobnost razlučivanja između dobra i zla, opravdava isključivanje žena iz politike, potiče žensku podčinjenost muškarcima i njihovu nemogućnost dobivanja potpunog državljanstva. Spisateljice brane svoju moralnu vrijednost, protiveći se aristotelovskim slikama žena kao moralno inferiornih dovode u pitanje muške vrline, a predlažu i nove vrste odnosa između muškaraca i žena.¹¹

Prema autorici Merry Wiesner-Hanks, većina tadašnjih pjesnikinja je pisalo i religijsku i svjetovnu poeziju, a njihova poezija uključuje moralne savjete ili motive božanske ljubavi; bile su manje sklone upotrebi književnih oblika poput pastirske poezije, elegije ili ljubavnih soneta, iako su neke žene pisale čisto svjetovne ljubavne stihove. Poput slikarica toga doba i književnice, s željom da njihova djela budu komercijalno uspješna, slijedile su popularne stilove. Dramatičarke su najčešće dodjeljivale više glavnih uloga ženama, a postoje i teme koje autorice naglašavaju više nego autori, na primjer, mnoge autorice smatrale su brak problematičnim za žene. Žene su kasnije pisale i autobiografije i memoare, a time su željele pružiti duhovno vodstvo i moralne pouke drugima, ponekad u djelu naglašavajući loš primjer vlastitih života kao lekciju za čitatelje. Ove osobne autobiografije gledane su, poput pisama, kao žanr koji je doprinio razvoju romana, jer su uvele ideju da su emocije prikladna tema za objavljena djela.¹²

Nadalje, autorice Brown i McBride tvrde da su sve žene koje su pisale i objavljivale tijekom renesanse bile heroine. Trpjele su osuđivanja, davale lukave taktičke ustupke po potrebi, a u nekim slučajevima su se vješto i žestoko suprotstavljale svojim napadačima. Kako se period razvijao, tako se razvijala i raznolikost žanrova u kojima su pisale, počela su se pojavljivati mnoga svjetovna djela, poput erotske poezije, proznih fikcija, drame, priručnika o ponašanju, bilju, kuhanju, praktičnoj medicini i primaljstvu, a roman je počeo izranjati kao srodni žanr.¹³ Literatura nam ukazuje na sav otpor koji su suvremenici osjećali prema obrazovanim i ambicioznim ženama koje su imale želju ravnopravno sudjelovati u javnim intelektualnim raspravama s muškarcima. Unatoč različitom prihvaćanju u javnosti,

¹¹ Broad, Green, *A History of Women's Political Thought*, 5., 45.

¹² Wiesner-Hanks, Merry, *Women and Gender in Early Modern Europe*, (Cambridge University Press, New York, 2008.), 188.-196.

¹³ Brown, Boyd McBride, *Women's Roles*, 195.-197.

književnice renesansne Italije hrabro su izražavale svoje ideje o idealnoj državi, odnosima među spolovima i drugim političkim pitanjima u svojim djelima.

3. Biografije Isotte Nogarole i Moderate Fonte

Iako su im životni putevi izgledali različito i djelovale su u dva različita stoljeća, Isotta Nogarola i Moderata Fonte su jednako važne i utjecajne u kontekstu širenja i obrane ženskoga glasa i ugleda široj publici, a samim time inspirirale su brojne svoje nasljednice autorice. Izabrala sam ove dvije autorice kao fokus svoga rada zbog njihovih različitih životnih puteva i okolnosti u kojima su literarno stvarale, no obje su na svoje načine bile inspirativne. Isotta je bila neudana “pobožna žena” posvećena isključivo svom pisanju i znanju, a u kasnijoj dobi bila je znatno kritizirana, pa se zbog toga povukla u osamu. Unatoč kritikama, nikada nije prestala s pisanjem i intelektualnim djelovanjem. Moderata je imala tragično djetinjstvo bez roditelja, no i nakon toga je ostala izrazito uporna i ambiciozna. U kasnijoj dobi je kao udana žena i majka i dalje pisala kad god je imala vremena, a time je dokazala da žena može biti i majka i spisateljica istovremeno.

3.1. Isotta Nogarola

Talijanska spisateljica Isotta Nogarola smatra se prvom velikom humanisticom. Rođena je 1418. godine u Veroni, u plemićkoj obitelji, jedna od desetero djece Leonarda Nogarola i Bianche Borromeo. Isotta je bila nećakinja druge obrazovane žene, Angele Nogarole (1380–1436). Angela je najpoznatija po svojoj poeziji i dopisivala se s brojnim humanistima, a njena najpoznatija djela uključuju elegičnu pjesmu od 342 stiha pod nazivom “Knjiga o vrlinama”. Ova pjesma miješa niz stihova Vergilija, Ovidija, Horacija, Lukana i Petrarke, pokazuje njezinu načitanost, široko obrazovanje i dobro poznavanje klasične književnosti. Isottina majka, nakon smrti muža Leonarda, iako nepismena, osigurala je da njenih četvero sinova i šestero kćeri dobije elitarni humanistički odgoj. Isottin glavni učitelj bio je Martino Rizzoni, učenik Guarina Veronesea, jednog od prvih profesionalnih učitelja klasične književnosti u to doba. Zbog toga, Isotta je, zajedno sa svojom sestrom Ginevrom, bila izuzetno obrazovana za ženu svoga vremena zahvaljujući podršci svojih roditelja i intelektualnom ozračju koje je njegovano unutar obitelji. Tijekom svoje karijere koja je trajala više od trideset godina, Isotta Nogarola napisala je mnogo dijaloga, pjesama, govora

i pisama, no sačuvano je vrlo malo njenih literarnih radova.¹⁴ Prema autorici Melissi Sims, Isotta je u svoje tekstove uključivala tekstove iz Biblije, kao što su Knjige Postanka, Izlaska i Jeremije. Povezivala je te biblijske tekstove s klasičnim referencama na Aristotela. Od 1450. do svoje smrti 1466. godine, Isotta je napisala govore za papu Nikolu V., biskupa Ermola Barbara, predavanje o sv. Jeronimu i propovijed za papu Pija.¹⁵ U svojim tinejdžerskim godinama, Isotta se prvi put počela dopisivati s istaknutim humanistima. Tijekom renesanse, prije pojave tiska, humanisti su skupljali kopije svojih dopisivanja u “knjige pisama” koje su se zatim prepisivale i širile. Te knjige pisama prikazivale su njihovo obrazovanje, prijateljstva i postignuća. Isottina vlastita knjiga pisama sadrži brojne citate iz klasične književnosti, uključujući djela Cicerona, Vergilija, Plutarha i Aristotela. Njezina “knjiga pisama”, ukrašena grbom obitelji Nogarola, danas se čuva u Vatikanskoj knjižnici. Isotta je svoja prva pisma razmjenjivala sa lokalnim studentima i plemićima. Nakon što su ona i sestra nekoliko godina bile poznate javnosti, neka od njihovih pisama dospjela su i do spomenutog Guarina, koji je izrazito pohvalio njihove načine pisanja. Ohrabrena tim komplimentima, Isotta mu je izravno odlučila uputiti pismo. U pismu mu je zahvalila na njegovim riječima, hvaleći njegovu elokvenciju, istovremeno zadržavajući svoju skromnost i naklonost. Međutim, Guarino nije odgovorio. Nakon šest mjeseci, Isotta je ponovno napisala pismo, kriveći Guarina za podsmijeh kojem je izložena u Veroni zbog njegova odbijanja njenog pisma. Nakon ove druge poruke, Guarino joj je gotovo odmah odgovorio. Ispričao se zbog kašnjenja u odgovoru i ohrabrio Isottu da nastavi sa svojim studijama. Ovo pismo je utvrdilo Isottino mjesto u javnom svijetu renesansnog humanizma i dalo joj dozvolu da se slobodno dopisuje s drugima u Guarinovom krugu. Mnoga Isottina pisma započinju primjedbama o granicama njezine prirode kao žene. U jednom pismu Ermolu Barbaru, kada je imala oko petnaest godina, opravdava duljinu svog pisma tvrdnjom da su žene prirodnim svojstvom vrlo razgovorljive: “No, kako kažu neki, sam moj spol će me još više opravdati, jer je vrlo teško pronaći tihe žene...”¹⁶ U svojim pismima često je pisala o svom vjerovanju u jednakost

¹⁴ Josey Parker, *How to be a Classical Scholar*, pristup ostvaren 15.6.2023.,

<https://antigonejournal.com/2021/03/isotta-nogarola/>

¹⁵ Melissa Sims, *The Aristotelian Philosophies of Quattrocento Venice: The Effect on Isotta Nogarola's Humanist Career*, American Military University, 2019., 27.

¹⁶ Parker, *How to be a Classical Scholar*, pristup ostvaren 15.6.2023.,

<https://antigonejournal.com/2021/03/isotta-nogarola/>

muškaraca i žena. Tijekom kasnije faze svoje karijere, živjela je kao neovisna učenjakinja u obiteljskom domu, nije se nikada udala niti je postala redovnica, što je bilo vrlo rijetko za žene toga razdoblja.¹⁷

Broad i Green napominju da budući da je Nogarola pokušala sudjelovati u pisanom i usmenom raspravljanju s muškarcima, napadnuta je 1439. u jednom uvredljivom pismu koje je tvrdilo, zajedno s optužbom za incest, da “rječita žena nikada nije čedna”. Time je bila napadnuta i optužena da je bludnica koja je imala incestuozne odnose sa svojim bratom, a kritizirali su ju zbog nemoralnosti i preispitali prikladnost njezine naklonosti prema znanju.¹⁸ Pretpostavlja se da je nakon ovog brutalnog napada, kao posljedice toga i smrti svoga oca, napustila Veneciju i preselila kod majke. Koliko je poznato, nikad se javno nije branila od ovih napada, a neki muškarci koji su je ipak hvalili i branili samo implicitno, neprestano se pozivajući na njezinu pobožnost i djevičanstvo. Isotta je nakon optužbi nestala na neko vrijeme i fokusirala se na kršćanske tekstove iz antike. Postoji gotovo desetogodišnji jaz u njezinim sačuvanim pismima prije nego što je uputila pismo novom mletačkom guverneru, Ludovicu Foscariniju. U tom pismu predstavila se kao žena koja je usmjerila svoje studije od svjetovnih prema sakralnim temama. Godine 1451. Nogarola je napisala dijalog pod nazivom “O jednakom ili nejednakom grijehu Eve i Adama”. To je rasprava između nje i Foscarinija o pitanju je li Eva počinila veći grijeh od Adama u vrtu Eden. Ovo djelo je Nogarolin najpoznatiji rad, a u njemu se opsežno referira na klasične autore i pokazuje svoje iznimno znanje o kršćanskim i klasičnim djelima.¹⁹ Osim tog djela, još jedno njeno poznatije djelo je “*Epistolae familiares*” (Obiteljska pisma), zbirka pisama napisanih na latinskom jeziku. Neki povjesničari smatraju Isottino povlačenje iz javnosti i njezinu usredotočenost na kršćanske izvore u kasnijoj karijeri kao njezin neuspjeh da bude potpuno prihvaćena u svijetu renesansnog humanizma. Morala je žrtvovati tjelesnu udobnost i živjeti u izolaciji, dokazati da se pridržavala aristotelovskih rodno-ideoloških ideala svoga društva i dokazati da je čedna i potpuno posvećena Bogu kao pobožna žena kako bi mogla intelektualno stvarati. Temeljem

¹⁷ Parker, *How to be a Classical Scholar*, pristup ostvaren 15.6.2023., <https://antigonejournal.com/2021/03/isotta-nogarola/>

¹⁸ Broad, Green, *A History of Women's Political Thought*, 44.

¹⁹ Više o ovome djelu napisano je u poglavlju “Žensko pitanje u djelima Isotte Nogarole i Moderate Fonte” na str. 16.

pisama između Foscarinija i Isotte koja su započela 1453. godine vidljivo je da Isotta gaji prijezir prema životu, a u kasnijem pismu Foscarini spominje da je ona koja je stalno zauzeta sakralnim studijima u lošem zdravstvenom stanju jer je nemarna prema sebi, misleći pritom na Isottu.²⁰ Ipak, Isotta Nogarola je pokazivala snagu i odlučnost, te je nastavila stvarati neke od najsofisticiranijih filozofskih djela talijanske renesanse. Uključujući Dijalog, ona je svim svojim djelima značajno doprinijela humanističkom intelektualnom pokretu. Isotta je umrla 1466. godine u dobi od 48 godina. Nakon smrti, počašćena je s dva soneta koji hvale njezinu čistoću, ali ne i njezinu učenost.²¹

3.2. Moderata Fonte

Modesta Pozzo, poznatija po svojem umjetničkom imenu Moderata Fonte, rođena je 1555. godine u Veneciji. Njeni roditelji, Marietta dal Moro i odvjetnik Girolamo Pozzo, pripadali su obrazovanom i bogatom sloju u Veneciji poznatom kao cittadini originari (sekundarna elitna skupina, isključena iz patricijata i time bez prava za političke funkcije, ali jasno razlikovana od pučanstva u pogledu obrazovanja i načina života). Nakon što su Moderatini roditelji umrli u prvoj godini njenog života, preuzela ju je baka, Cecilia di Mazzi. Moderata je dobivala obrazovanje u samostanu Santa Marta sve do devete godine, a potom je nastavila svoje neformalno obrazovanje uz pomoć Prosperija Saracenija, drugog supruga njene bake, zajedno sa svojim bratom Leonardom. Bila je poznata kao iznimno darovita učenica, a već je vrlo rano u djetinjstvu pisala vlastitu poeziju. U svojim dvadesetima, Moderata se preselila kod svoje tete i njenog supruga Giovannija Niccolò Doglionija. Doglioni, imajući mnoštvo veza u venecijanskim književnim krugovima, poticao je Moderatu da piše, a pomogao joj je i u objavljivanju radova. Veći dio onoga što znamo o njoj dolazi iz Doglionijeve “Vite”, biografije napisane o Moderatinom životu koja je objavljena 1600. godine.²²

Autorice Broad i Green prikazuju kako je Moderatino najranije značajno objavljeno djelo bilo nedovršena viteška romana “Tredici canti del Floridoro”, koja je izašla 1581.

²⁰ Sims, *The Aristotelian Philosophies*, 28.

²¹ Parker, *How To Be a Classical Scholar* pristup ostvaren 15.6.2023., <https://antigonejournal.com/2021/03/isotta-nogarola/>

²² Cox, Virginia, *Italian Women Writers Library*, New York University, 2004., pristup ostvaren 18.6. 2023. <https://www.lib.uchicago.edu/efts/TWW/BIOS/A0016.html>

godine kod venecijanskog izdavača Francesca Rampazettija. Djelo je posvećeno velikom vojvodi Firenze, Francescu de' Mediciju (1541.-1587.), i njegovoj vojvotkinji, Bianci Cappello.²³ Kao i njezina kasnija djela, i ovo djelo Modesta Pozzo objavila je pod pseudonimom "Moderata Fonte", duhovitim prijevodom svog pravog imena, koje znači "Skromni izvor". Korištenje pseudonima bilo je neobično među ženskim piscima u Italiji šesnaestog stoljeća. Njena odluka da objavljuje pod pseudonimom vjerojatno je proizašla iz želje da izbjegne javno osuđivanje do kojeg bi moglo doći, jer kao neudana djevojka mora poštivati mnoge moralne društvene norme ponašanja svoga vremena. Radnja "Floridora" je smještena u antičkoj Grčkoj, stoga je prožeta viteškim vrijednostima, a pripovijeda o avanturama mladog princa Floridora i njegove buduće žene Celsidore, koja je predak slavne obitelji Medici. Usporedno s glavnom radnjom, razvija se i radnja o avanturama ženskog viteza Risamante. Objavljena verzija pjesme sastoji se od trinaest pjevanja, iako je prvotno trebalo biti pedeset pjevanja. Djela "La resurrezione di Christo" (Uskrsnuće Kristovo), i "La passione di Christo" (Muka Kristova) prenose poznatu biblijsku priču napisanu korištenjem stihovne forme i ottava rime karakteristične za viteške romane. U obje pjesme velika pažnja se posvećuje ženskim protagonistima, Djevici Mariji i Mariji Magdaleni. Djelo "Le feste" (Proslave) je manji dramatični dijalog, a radnja je utemeljena na dijalogu između Stoika i Epikura, koji raspravljaju o tome trebaju li vrlina i užitek biti cilj ljudskog života, a ta rasprava je riješena intervencijom Eritrejske Sibile (proročica antičke Grčke). Bilješka u izdanju "Le feste" bilježi da je Moderatin dramski rad izveden na dan sv. Stjepana, 26. prosinca 1581. godine. Doglioni bilježi u svojoj "Viti" da je "napisala još nekoliko sličnih radova koji su izvedeni pred Veličanstvenim Doževima Venecije, no objavljene su uglavnom anonimno". Moderata je do svoje udaje postigla vrlo dobar uspjeh kao pjesnikinja u Veneciji, a to je dobro ilustrirano njenim pojavljivanjem u kolektivno napisanoj zbirci pjesama objavljenoj u Veneciji 1583. godine u čast kralja Poljske, Stephena Báthorya. Bila je jedina ženska suradnica, ali joj se pridaje velika važnost jer je napisala dva soneta, sedmostrofne kancone i petnaestostrofne pjesme koje slave Bathoryjevu pobjedničku kampanju protiv Moskve u razdoblju 1580.-1582. U 27. godini života, udala se za Filippa Di'Zorzija,

²³ Cox, *Italian Women*, pristup ostvaren 18.6. 2023.
<https://www.lib.uchicago.edu/efts/TWW/BIOS/A0016.html>

odvjetnika, koji je, poput nje, bio iz reda cittadini originari, no imao je i plemićke veze preko majke. Moderatina dob u trenutku braka bila je neobično kasna za to razdoblje, a još neobičnije je bilo to što je bila nekoliko godina starija od svog supruga. S obzirom na njen kasni brak, čini se vjerojatnim da je produljena “sloboda” bila važan faktor u njenom intelektualnom razvoju, jer je zato imala više slobodnog vremena za posvećivanje pisanju, dok se većina žena njenih godina već bavila odgojem djece i upravljanjem kućanstvom. Također je moguće da je bliskost u godinama između Moderate i njenog supruga omogućilo ravnopravniji odnos među supružnicima nego što je to bilo uobičajeno u tom razdoblju. Zanimljivo je da je u listopadu 1583., tek nekoliko mjeseci nakon početka braka, Filippo Zorzi prenio Moderati punu kontrolu nad njenim mirazom, što je suprotno uobičajenoj praksi prema kojoj je muž kontrolirao ženin miraz za vrijeme njenog cijelog života.²⁴ Zajedno su imali četvero djece čija su dob i spol zabilježeni u Doglionijevom životopisu. Najstariji, Pietro, vjerojatno je rođen 1584. godine. Čini se da je drugo dijete, Cecilia, rođeno oko 1585., a treće, Girolamo, oko 1587. Četvrto dijete, kćer, rođeno je 1592. godine. Doglioni s ljubavlju i divljenjem bilježi Moderatinu izvrsnost u ulozi supruge i majke, ističući kako je poseban fokus i visoku kvalitetu obrazovanja svoje djece posvećivala oko predmeta glazbe i književnosti. Također opisuje da je bila besprijekorna u ispunjavanju ženskih zadataka poput pletenja, a pisala je u slobodnim trenucima. Posljednje godine Moderatinog života vjerojatno su uglavnom bile posvećene djelu “Il merito delle donne” (Vrijednost žena), koje je završila dan prije svoje smrti. Što se tiče Moderatine reputacije nakon smrti, postoje dokazi o širenju i spominjanju njenih djela tijekom ranog 17. stoljeća. Zanimljiva su spominjanja njenih djela u djelima njenih venecijanskih nasljednica Arcangele Tarabotti i Lucrezije Marinelle. U posljednjim desetljećima, njeno zadnje djelo “Vrijednost žena”, privuklo je veliku količinu pažnje. Dosljedno društvenim diskusijama toga razdoblja, radnja tog djela događa se u raskošnom vrtu na periferiji Venecije u kojemu sedam fiktivnih žena, iz različitih društvenih struktura, razmatra o načinu na koji muškarci tretiraju žene i postavljaju sebi konačno pitanje: “kako je došlo do toga da su muškarci, koji su “suštinski inferiorni” ženama, uspjeli zavladatai njima i može li se to promijeniti?” Prijevod tog Moderatinog djela objavljen je na engleskom,

²⁴ Cox, *Italian Women*, pristup ostvaren 18.6. 2023.
<https://www.lib.uchicago.edu/efts/TWW/BIOS/A0016.html>

njemačkom i francuskom jeziku. Rođenjem svog četvrtog djeteta 1592. godine, Moderata Fonte preminula je u 37. godini života, najvjerojatnije od posljedica poroda. “Il merito delle donne” (Vrijednost žena) objavljeno je u Veneciji osam godina nakon Moderatine smrti, 1600. godine, s posvetnim pismom upućenim Liviji Feltrii della Rovere, vojvotkinji od Urbina, koje je napisala Moderatina starija kći Cecilia te s dva soneta njenog preživjelog sina Pietra. Cecilijino pismo otkriva da su sada njih dvoje ostali sami, otac Filippo Zorzi je preminuo 1598. godine, a mlađi sin, Girolamo, godinu dana ranije, dok je najmlađa kćer vjerojatno preminula zajedno s Moderatom tijekom poroda.²⁵

4. Žensko pitanje u djelima Isotte Nogarole i Moderate Fonte

Temeljem svih dostupnih informacija o djelovanjima Isotte i Moderate, možemo zaključiti da su obje autorice vrlo dobro iskoristile svoje mogućnosti i glas kako bi pokušale utjecati na društvene perspektive o ženama i dati neke nove odgovore na “žensko pitanje”.

Autorica Melissa Sims ističe da je Isotta imala dva karijerna puta pred sobom. Mogla je postati supruga i majka ili biti redovnica kako bi mogla nastaviti svoje intelektualno učenje. Budući da Isotta nije željela stupiti u brak i biti pod vlašću supruga, niti je htjela biti podređena kao redovnica, a njezina kultura nije mogla prihvatiti njezino stanje neudane intelektualke, jedino što joj je preostalo bilo je igrati ulogu pobožne žene. Kao pobožna žena, Isotta je mogla nastaviti svoje humanističko djelovanje. Tako se prilagodila tadašnjoj aristotelovskoj kulturi, istovremeno je potkopavajući i kritizirajući. Kao najbolji primjer za to, služi nam njeno najznačajnije djelo “O jednakom ili nejednakom grijehu Eve i Adama” U ovom djelu, zajedno s mletačkim guvernerom Ludovicom Foscarinijem, razmatra različite stupnjeve grešnosti Adama i Eve, debatiraju o temi spola i pokušavaju odgovoriti na pitanje je li Eva u Edenskom vrtu počinila veći grijeh od Adama. Djelo je u potpunosti napisala Nogarola, a dijalog je sastavila, uz Foscarinijevu podršku, od pisama koja su oni razmijenili tijekom rasprava o temi Adama i Eve. Foscarini je započeo debatu tvrdnjama da je Eva teže zgriješila jer je dobila težu kaznu, da je bila motivirana ponosom i da je ona uzrok Adamovog grijeha. Nogarola je zatim na to odgovorila svojom tvrdnjom da je Evi nedostajalo

²⁵ Cox, *Italian Women*, pristup ostvaren 18.6. 2023.
<https://www.lib.uchicago.edu/efts/TWW/BIOS/A0016.html>

razboritosti pa je pojela jabuku zbog svoje prirodne slabosti, a ne iz ponosa ili pohlepe. Također tvrdi da je odgovornost za bezgrješno ponašanje Bog postavio na Adama, ne na Evu. Na kraju je argumentirala da Eva nije imala težu kaznu, jer ona je kažnjena bolnim porodom, dok je Adam kažnjen doživotnim radom i na kraju smrću. Ove tvrdnje čine temeljnu bit svih njenih argumenata kroz cijelo djelo. Nogarolino pisanje u djelu je duhovito, ironično i složeno. Kroz cijelo se djelo Nogarola doticala tradicionalnih Aristotelovih spisa s referencama na klasične i svete tekstove i time je upotrijebila stoljetne aristotelovske teorije protiv Ludovica i prema nekima, pobjedila u raspravi. Za svoju argumentaciju dobila je pohvale i priznanja od mletačkih i veronijanskih društava i čak je prozvana sveticom od strane Ermolaoa Barbaroa.²⁶ Autorice Broad i Green su pak mišljenja da Nogarola brani Evu prihvaćajući manjak ženskog intelekta i postojanosti tvrdnjama da je zbog toga Eva lakše zgriješila, pa samim time priznaje karakterizaciju žena kao manjkavih.²⁷ Nogarolina obrana Eve, a samim time i obrana svih žena, predstavljalo je početak preispitivanja mizoginije njene kulture, što će kasnije inspirirati druge renesansne autorice i pokrenuti tzv. “protofeminizam”, odnosno, početak modernog feminizma. U svom drugom poznatijem djelu “*Epistolae familiares*” (Obiteljska pisma), raspravlja o temama kao što su obrazovanje žena i vrline i uloge žena u društvu. Njeni stavovi da je važno dati ženama šansu za obrazovanjem i da obrane svoj spol su uvijek ostali isti, koliko god se ona prilagodila zahtjevima društva. Kroz svoje javne govore i radove poticala je druge žene da se bave obrazovanjem i intelektualnim pothvatima. Njezin doprinos renesansnom humanističkom pokretu priznat je kao značajan, a sva njena djela su dobila značajnu pažnju za njezina života i pružaju ključne uvide u njezine misli i izazove s kojima se suočavala kao jedna od prvih ženskih spisateljica u doba renesanse.

Moderata je bila provokativna autorica ranomodernog doba koja se u svojim djelima dotaknula tema kao što su ljubav, sloboda govora i vrijednost žena. Njezino djelo “*Il merito delle donne*” (Vrijednost žena) napisano je tijekom razdoblja intelektualne rasprave o “pitanju žene” koja je zahvatila europske humaniste. Fontine likove zanima medicina, kemija, astrologija i filozofija, a time je naglasila da su žene tog razdoblja prakticirale ove

²⁶ Sims, *The Aristotelian Philosophies*, 27.-28.

²⁷ Broad, Green, *A History of Women's Political Thought*, 45.

poslove, nisu samo promatrale i čitale literaturu. Svi likovi pokazali su svoju racionalnost i intelektualne sposobnosti, smatrajući kako bi zbog toga trebale biti ravnopravne muškarcima. Corinna, lik koji predstavlja Moderatu, objašnjava ostalim likovima da je rodna nejednakost u venecijanskom 16. stoljeću bila običaj, a ne prirodni zakon. Moderata se kroz Corinnu se zalagala za neovisnost i slobodu žena, što nam ilustrira citat iz samog djela: “Nije li prihvatljivo da te muškarce jednostavno protjeramo iz svojih života, oslobodimo se njihovih omalovažavajućih primjedbi i podrugljivog stava? Zar ne možemo postojati bez njih? Zar ne možemo zarađivati za život i upravljati svojim poslovima ne oslanjajući se na njih? Hajdemo, probudimo se i vratimo našu slobodu, čast i dostojanstvo koje su nam tako dugo nepravедno otimali.”²⁸ Moderata je time izazvala tradicionalno mišljenje da su muškarci racionalniji, superiorniji i savršeniji od žena. Djelo “Vrijednost žena” preispituje ulogu žena i ilustrira njihova iskustva, te tjera čitatelje da zamišljaju svijet u kojem se žene ne moraju udati već smiju ostati samostalne i uživati u ženskom prijateljstvu, a također je time Moderata implicirala svoj stav da se tradicionalni patrijarhalni poredak može promijeniti. Moderata je uočila paradoks unutar svog društva u kojemu se poticala sloboda i suverenitet, no ženska realnost bila je drugačija. Njeno propitkivanje o ideji i značaju slobode za žene vjerojatno je najznačajnija i najčešća poruka u cijelom njenom djelovanju.

Iako su obje autorice živjele drugačije životne puteve, Isotta je igrala ulogu neudane pobožne žene izvan samostana, dok je Moderata ipak izabrala ulogu majke i žene u svojoj kasnijoj dobi, nikada nisu zapostavile svoj prvotni poziv i ljubav-pisanje. To ukazuje na to da su ove dvije žene, iako ne jedine, iz dva različita stoljeća, ali unutar iste države, smatrale jednako bitnim kroz svoj rad uvesti nove ideje i perspektive u širu javnost, s ciljem da ponude odgovore na “žensko pitanje” i daju budućim naraštajima žena više mogućnosti. Njihove karijere izgledale su drugačije od karijera njihovih muških kolega i svakako nisu bile shvaćene kao njima ravnopravne, no njihova pisma, rasprave, govori i djela imala su izuzetno širok doseg. Vrlo vjerojatno ni Isotta ni Moderata nisu bile sigurne da će se jednoga dana žene zapravo smatrati jednake muškarcima, no svojim hrabrim stavovima i nadom suprotstavljale su se svome vremenu. Nisu dopuštale da ih kritike i uvrede obeshrabre, iako

²⁸ Martins, Julia, *Secrets of Women*, 2023., pristup ostvaren 15.6.2023., <https://juliamartins.co.uk/moderata-fonte-and-the-woman-question>

su bile svjesne da za svoga života nikada neće moći steći jednaku slavu kao njihovi muški kolege, jer ipak, podređenost žena toga doba je bilo društveno pravilo ili kako kaže Moderata, običaj.

5. Zaključak

Uvidom u literaturu, jasno je da je jedno od obilježja velikog dijela ljudske povijesti podređenost žena muškarcima, u privatnim obiteljskim i u profesionalnim okolnostima, a samim time su i ograničena ženska prava. Od žene se očekivalo da bude tiha i pokorna svojem ocu, bratu, mužu. Također, status u društvu i bogatstvo bile su bitne odrednice puta kojim će krenuti život žene. Ipak, u renesansnoj Europi postavljali su se temelji za djelovanje žena u područjima umjetnosti, filozofije i humanističkih znanosti, a neke bogatije žene uspjele su iskoristiti svoje nešto bolje položaje i mogućnosti za ostvarenje vlastitih uspjeha u navedenim područjima. U književnim krugovima se tijekom 15. i 16. stoljeća pojavio sve veći broj spisateljica, od kojih su mnoge iza sebe ostavile djela fikcije, poezije i učenja. Iako je karijera spisateljica još uvijek bila neuobičajena, u tom je razdoblju bilo više žena koje su pisale nego u bilo kojem drugom trenutku u prošlosti. Literatura ukazuje na otpor koji su suvremenici osjećali prema prihvaćanju obrazovanih i uspješnih žena koje su imale želju ravnopravno sudjelovati u javnoj komunikaciji s muškarcima. S druge strane, neke su ipak primale pohvale od oduševljenih humanista koji su čitali njihove radove ili slušali njihove javne govore. Dakle, javni prikaz ženskoga znanja i težnja za slavom istovremeno su bili raskošno hvaljeni, ali i problematični. Dvije spisateljice posebno istaknute u ovome radu su Isotta Nogarola i Moderata Fonte. Obje su bile široko obrazovane i ambiciozne žene iz bogatih obitelji, koje su istovremeno bile hvaljene, ali i kritizirane u svom društvu, primarno zbog toga što su bile žene. Unatoč različitom prihvaćanju u javnosti, hrabro izražavaju svoje ideje o idealnoj državi, odnosima među spolovima i drugim političkim pitanjima u svojim djelima. U svojim najutjecajnijim djelima “Dijalog o jednakom ili nejednakom grijehu Adama i Eve” i “Vrijednost žena” brane žensku čast, slobodu, pravo odabira, pravo na jednakost i pokazuju prve naznake feminističkoga pisanja i razmišljanja u razdoblju koje nije prihvaćalo žensku ambiciju, talent i prije svega-moć njenog duha i intelekta.

6. Literatura

1. Grendler, Paul F., "Renaissance" U: *Europe 1450 to 1789 Encyclopedia of the Early Modern World*, svezak 5, New York, Charles Scribner's Sons, 2005., 177.-185.
2. Wiesner-Hanks, Merry, "Women" U: *Europe 1450 to 1789 Encyclopedia of the Early Modern World*, svezak 6, New York, Charles Scribner's Sons, 2004, 233.-240.
3. Jacqueline, Broad; Karen, Green. *A History of Women's Political Thought in Europe, 1400–1700*, Cambridge University Press, New York, 2009.
4. Johnson, Paul. *Renesansa: kratka povijest*, Alfa d.d., Zagreb, 2008.
5. Burckhardt, Jacob. *Kultura renesanse u Italiji*, Prosvjeta, Zagreb, 1997.
6. Brown, Meg Lota; Boyd McBride, Kari. *Women's Roles in the Renaissance*, Greenwood Press, Westport CT, 2005.
7. Wiesner-Hanks, Merry, *Women and Gender in Early Modern Europe*, Cambridge University Press, New York, 2008.
8. Hunt, Lynn; Martin, R.,Thomas; Rosenwein, H., Barbara; Po-chia Hsia, Ronnie; Smith, G., Bonnie. *The Making of The West*, Bedford/St.Martin's, Boston, 2009.
9. Cox, Virginia, *Italian Women Writers Library*, 2004., pristup ostvaren 18.6.2023.:
10. <https://www.lib.uchicago.edu/efts/IWW/BIOS/A0016.html>
11. Josey, Parker, *How to be a Classical Scholar And a Woman In The Fifteenth Century*, Antigone, pristup ostvaren 15.6.2023.: <https://antigonejournal.com/2021/03/isotta-nogarola/>
12. Sims, Melissa, *The Aristotelian Philosophies of Quattrocento Venice: The Effect on Isotta Nogarola's Humanist Career*, American Military University, 2019.
13. Martins, Julia, *Secrets of Women, Rethinking Gender in History*, 2023, pristup ostvaren 15.6.2023.
<https://juliamartins.co.uk/moderata-fonte-and-the-woman-question>